

Meništvo v Egiptu

Mark Sheridan, OSB¹

1 Vzpon in obseg meniškega gibanja v Egiptu v 4. stoletju

Kljub obsežnim zgodovinskim raziskavam v zadnjih sto petdesetih letih o izvori in razvoju egiptovskega meništva, ostajajo njegovi začetki iz časa pred 4. stoletjem še vedno nekoliko zaviti v temo. Ena izmed težav je določitev kriterijev za zamejitev in razpoznavo njegovega obstoja. Določene elemente, denimo celibat, namreč zagotovo najdemo še preden se v 4. stoletju razvije t. i. meništvo. Podobno velja tudi za nekatere druge dejavnike, ki jih sodobni avtorji označujejo kot »asketske«.

Sam grški pojem *mónachos* je prvič izpričan na papirusu iz prve polovice 4. stoletja, natančneje leta 324 po Kr., hitro po tem pa se začne pojavljati vse pogosteje. Že sam kontekst, v katerem je prvič uporabljen, nakazuje, da je bil v splošni rabi že nekaj desetletij prej in da so z njim označevali prepoznavne osebnosti v družbi.² Tudi drugi pojmi, npr. *apotáktikoi*, s katerimi so označevali menihe, izhajajo iz 4. stoletja. Zaključimo torej lahko, da je znameniti pojav meništva znotraj egiptovske Cerkve in družbe vzniknil prav v tem času. Na sredini stoletja, ko je Atanazij k meništvu prispeval prvo veliko literarno delo, *Življenje svetega Antona (Vita Antonii)*, je število menihov strmo naraščalo in prevzemalo čedalje večjo vlogo v Cerkvi in družbi. Pogosto slišimo, da se je meništvo razvilo kot reformno gibanje znotraj Cerkve, ki se je s svojo širitvijo navzela posvetnosti. Tej trditvi so v zadnjem času nov odtенок dodale še sociološke ugotovitve, da v vsaki družbi obstajajo različne ravni zanimanja za duhovnost. Vzpon meništva bi naj bil torej povezan z ljudmi, ki jih je duhovnost, katere v času velike širitve Cerkve niso mogli več dobivati od nje same, globlje zanimala.³

Ob koncu 4. stoletja so se »samostani« v Egiptu razpredali vse od Delte do Asuana v Zgornjem Egiptu. Bili so različnih velikosti, od preprostih puščavskih celic, prebivališč za posamezne menihe in samotišč okrog cerkva, do velikih skupnosti več sto menihov. Votline, starodavne grobnice na robu puščave in tudi stare faraonske templje so pogosto spreminjali v meniška bivališča. Številna poznamo iz antičnih pisnih virov, nekatera pa

1 Besedilo je bilo pod naslovom »Monasticism« primarno objavljeno v: *Coptic Civilization: Two Thousand Years of Christianity in Egypt*, ur. Gawdat Gabra (Kairo; New York: The American University in Cairo Press, 2014), 35–45. Marku Sheridanu se zahvaljujemo za dovoljenje za ponovno objavo njegovega prispevka.

2 Judge, »The Earliest Use of Monachos for 'Monk' (P. Coll. Youtie 77) and the Origins of Monasticism«, 72–89.

3 Stark, *For the Glory of God: How Monotheism Led to Reformation, Science, Witch-Hunts and the End of Slavery*, 17.

so bila odkrita v nedavnih arheoloških raziskavah.⁴ V mestih ali na robu vasi in mest so nastajali tudi samostani za ženske.⁵ Iz antičnih pisnih virov in na osnovi sodobnih izkopavanj so izmed mnogih nekdanjih samostanov (nekateri izmed njih so delujoči še dandanes) najznamenitejši omenjeni v nadaljevanju.

Na območju okrog Aleksandrije, antične prestolnice grško-rimskega Egipta, je obstajalo nekaj samostanov že v 4. in 5. stoletju, med njimi Lithazomenon in Most sv. Petra, Pempton (ime pomeni »peta milja od mesta«) in Enaton (»deveta milja od mesta«). Ti so bili verjetno skupine laver in cenobijev. Tudi na osemnajsti (Oktokaidekaton) in dvajseti milji se v 5. stoletju omenjajo meniška središča. Ti samostani so se nahajali med Marijinim jezerom (Mareotis ali Mariout) in morjem. Naprej proti zahodu, v kraju Taposiris Magna, je samostan stal na mestu ptolemajskega templja. Najbolj znan samostan vzhodno od Aleksandrije je bil Pahomijev samostan v Kanopusu, ustanovljen leta 391 v svetišču, posvečenem Isis, na pobudo patriarha Teofila kot del njegovega boja proti poganstvu. Ta samostan je bil znan pod imenom Metanoia.

Nitrija na zahodnem robu Nilove delte, blizu današnje vasi al-Barnugi, je bila eden izmed najbolj slavni meniških središč 4. stoletja, ki ga dobro poznamo iz literarnih virov. Njen sloves je privabil tudi romarje z Zahoda: Melanijo Starejšo in Rufina, ki je tam preživel kar nekaj časa. Prav on opisuje, da je bilo tam petdeset različno velikih samostanov.⁶

Kelije (»celice«) so se nahajale v okoli osemnajst kilometrov od Nitrije oddaljeni puščavi. Zgodba iz *Izrekov svetih starcev* govori, da sta jih leta 338 Amun in Anton ustanovila kot pribežališče za vse tiste, ki so si želeli več samote, kot je je mogla nuditi Nitrija, kjer je število menihov strmo naraščalo.⁷ Kraj je bil privlačen, saj je bila v bližini na voljo pitna voda iz vrdnjakov. Paladij pravi, da je ob koncu 4. stoletja v času njegovega bivanja tam živelo šeststo menihov.⁸ Izkopavanja, ki so potekala leta 1964, so razkrila okrog 1500 samotišč, datiranih od 4. do 8. stoletja ter celo pozneje. Mnoga izmed njih so bila velikih dimenzij in so imela stenske poslikave, ni pa mogoče določiti, koliko izmed njih je delovalo sočasno.⁹

Ferme so se prav tako nahajale nekje v veliki puščavi med Kelijami in Sketis. Paladij pravi, da je tam živelo petsto menihov, kar je sicer težko verjetno. Med najznamenitejšimi je bil Teodor, čigar izreki so ohranjeni v *Izrekih svetih starcev*. Točna lokacija te naselbine ostaja vprašljiva.

4 Za obsežno raziskavo gl. Timm, »Das christlich-koptische Ägypten in arabischer Zeit: eine Sammlung christlicher Stätten in Ägypten in arabischer Zeit, unter Ausschluss von Alexandria, Kairo, des Apa-Mena-Klosters (Der Abu Mina), der Sketis (Wadi n-Natrun) und der Sinai-Region«, 92 in Wipszycka, »Moines et communautés monastiques en Égypte (IVe–VIIIe siècles)«, 567–612. Prav tako gl. članke pod geslom »Monasticism«, v *Coptic Encyclopedia*.

5 Wipszycka, »Moines«, 567–612.

6 Prav tam, 125–126; *Zgodbe menihov v Egiptu* 21.1.

7 *Izreki svetih starcev*, Anton 34.

8 *Zgodbe za Lavza* 7.2.

9 Wipszycka, »Moines«, 212.

Med najbolj znanimi meniškimi kraji v Egiptu je Sketis, danes poznan kot Wadi al-Natrun. Po izročilu je bil okrog leta 330 začetnik tamkajšnjega meništva Makarij Egiptovski (ali Veliki). V antiki se je Sketis nahajal okrog 60 kilometrov stran od obdelovalne zemlje, v približno 50 kilometrov dolgi globeli. Življenje tam je omogočala podtalna voda. Prisotnost natrija je pripomogla k rednemu izmenjavanju dobrin s trgovci na kamelah z rodovitnejših ozemelj. Izvorno so bile meniške naselbine ohlapne skupine samotišč, postavljenih okrog določenega učitelja, kot denimo Makarija, ki so jim nato dodali tudi cerkev. Proti koncu 4. stoletja najdemo Kasijanov zapis,¹⁰ ki govori o štirih skupnostih z lastnimi duhovniki. Zaradi uničujočih vpadov nomadskih ljudstev so bila meniška naselja v 9. stoletju obdana z zidovi in stražnim stolpom. Danes lahko tam najdemo štiri samostane, Abu Maqar (Sv. Makarij), Deir Anba Bishoi (Sv. Pšoi), Deir al-Surian in Deir al-Baramus, medtem ko jih je bilo v antiki gotovo še več. [Slike 1–5]

Kalamun, ki se nahaja v veliki globeli južno od Fajuma na severnem koncu Wadi al-Mawalih, je bil poseljen z menihi in imel lastno cerkev že v 4. stoletju. V 6. stoletju je Samuel (iz Kalamuna) tam ustanovil samostan, ki je največji razcvet dosegel v 12. stoletju, ko je tam prebivalo 130 menihov, deloval pa je vse do 15. stoletja.

V Sakari, starodavni nekropoli Memfisa, je bil velik cenobitski samostan, ki je cvetel od sredine 6. pa vsaj do sredine 8. stoletja. Izkopavanja so razkrila obstoj manjše cenobitske skupnosti, ki se je nahajala v severni Sakari. [Slike 6–7]

Sodobna izkopavanja so odkrila samostansko naselbino v Naklunu, severozahodno od Fajuma, sestavljeno iz vsaj devetdesetih samotišč v gorah in upravnega središča. Naselbina je svoj vrh dosegla v 7. in 8. stoletju. [Slika 8]

Znano je, da je v Srednjem Egiptu, na območju od Oksirinha vse do področja južno od Asjuta, delovalo osupljivo število samostanov. Ti vključujejo lavri Kom al-Ahmar in Deir el-Karabin ter obsežne ruševine samostana v Bawitu, 25 km od Hermopolisa, katerega povezava s samostanskim voditeljem Apolom iz *Zgodb menihov v Egiptu* ostaja negotova. V območje med mestoma Antinoja (Antinopolis) in Esna spadajo: Deir al-Dik, ki obsega lavro na pobočju gore ter cerkev in samostan v dolini blizu Nila (6. stoletje), Deir Abu Hennes, jugovzhodno od mesta Antinoje (7.–8. stoletje), in Wadi Sarga (6.–8. stoletje). Na tem območju najdemo tudi obsežne ruševine utrjenega cenobitskega samostana Deir al-Balaiza, ki je bil povezan z imenom aba Apola. Samostan je imel nekoč pomembno knjižnico, iz katere se je ohranilo lepo število rokopisnih fragmentov.¹¹

Južneje, blizu Sohaga, sta ohranjeni cerkvi Belega in Rdečega samostana iz skupnosti samostanov, ki jih je ustanovil Šenuta. Ženski samostan je bil v Athribisu. Naziv »Beli samostan« se nanaša na veliko kamnito cerkev, zgrajeno za časa Šenutinega življenja (umrl 466); nedavna izkopavanja so poleg cerkve razkrila obsežen kompleks zgradb za veliko

10 Pogovori 10.

11 Kahle, *Coptic Texts from Deir El-Bala'iza in Upper-Egypt*.

cenobitsko skupnost. Nekoliko proti severu se nahaja t. i. Rdeči samostan – velika rdeča opečnata cerkev, zgrajena v drugi polovici 5. stoletja, posvečena Anbu Bishoiju. [Slike 9–11] Oba samostana s svojimi vznemirljivimi ostalinami in okrasjem pričata o cvetočih skupnostih iz 5. stoletja s precejšnjimi gospodarskimi zmožnostmi. Še južneje bi lahko omenili Deir al-Gizaz in nenavadna podzemna samotišča v Esni iz obdobja med letoma 550 in 630, ki prav tako izpričujejo nekdanjo gospodarsko blaginjo.¹²

Izborna pahomijanska samostana – Tabenesi in Pbow – sta se nahajala v Zgornjem Egiptu, južno od antičnega Panopolisa (Šmun, današnji Akhmim), na področju antične Diospolis Parva. Glede na mnoga poročila o življenju Pahomija, ki je umrl leta 347, sta bila ustanovljena kot posledica Božjih razodetij v opuščeni vasi doline Nila. Prvi naj bi izviral že iz leta 320. Zaradi Pahomijeve organizacijske spretnosti so ti cenobitski samostani hitro rasli in se tudi gospodarsko razvijali. Razvili pa so tudi značilno teološko usmeritev. Skupina samostanov je bila znana kot *koinonía*¹³ in »pot apostolov«. Tudi samostani, ki jih ni ustanovil Pahomij, so želeli biti vključeni vanjo. Pahomijanski menihi so začeli sami sebe dojemati kot ideal cenobitstva in kot branik Cerkve. Pahomijev naslednik Teodor naj bi rekel, da v Egiptu v času »njegove generacije« obstajajo tri pomembne stvari: veliki prvak pravovernosti, Atanzij; sveti Anton, zgled puščavniškega življenja; in »*koinonía* – zgled za vse, ki želijo svojo dušo zbrati v Bogu, da bi jim pomagal postati popoln.«¹⁴ Zgodovina teh samostanov po arabski osvojitvi Egipta je nejasna.

Obširna pokopališča v Dolini kraljev in Dolini kraljic, zahodno od antične prestolnice Egipta, Teb, so postala kraj številnih samostanov, med katerimi so tudi Deir al-Bakhit, Deir al-Bahari ali Veliki Fojbamon (ki se nahaja v templju kraljice Hačepsut), lavra v malem Fojbamonu, Epifanijeva lavra, Kurnat Mar'i in Deir al-Rumi v Dolini kraljic. [Slike 12–14] V Asuanu, še nekoliko proti jugu, je nekoč stal pomemben utrjen samostan Sv. Simeona, katerega obsežne ruševine so vidne še danes. [Slike 15–17]

Naposled moramo omeniti še samostana iz notranjosti puščave, blizu Rdečega morja, samostana sv. Antona in sv. Pavla, ki imata dolgo zgodovino vse od antike do danes. [Slike 18–30] Janez Kasijan, ki je potoval in živel v Egiptu konec 4. stoletja, omenja velike samostane tudi v trikotniku med mesti Panephis, Thennesus in Diolkos. Pravi, da je bil aba Pinufij duhovnik »ogromnega cenobija« nedaleč od mesta Panephis. Ti samostani so sicer nepoznani.¹⁵

To so zgolj nekatera od bolj poznanih samostanskih najdišč, ki jih je mogoče najti po Egiptu. Tega, koliko jih je obstajalo sočasno ali kako veliki so pravzaprav bili, ni moč vedeti zagotovo; števila, ki jih podajajo antični avtorji, so po mnenju sodobnih raziskovalcev pogosto pretirana.

12 Wipszycka, »Moines«, 168–171.

13 Novozavezni términ (prim. 1 Jn 1,3).

14 Veilleux, *Pachomian Koninia: First Greek Life of Pachomius*, 136.

15 Uredbe 4.30–33; Pogovori 11.1; 18.1.

2 Vloga Atanazija v zgodnjem meništvo

Skoraj deset let za Pahomijem je umrl tudi slavni Anton, ravno v tem času pa se je Atanazij zopet znašel v izgnanstvu – tokrat v puščavi z menihi. V naslednjem letu, oz. tako se vsaj zdi, je Atanazij spisal *Življenje svetega Antona*, ki je bilo hitro prevedeno v mnoge druge jezike, med drugim v latinščino, koptščino in sirščino. Čeprav je Atanazij pred in po tem delu napisal tudi mnogo drugega o asketskem življenju, se je ravno *Življenje svetega Antona* izkazalo za najbolj izvirno, priljubljeno in učinkovito delo na tem področju. Zato ni pretirano trditi, da je to delo imelo največji vpliv na vzpostavitev vloge meništva v egiptovski Cerkvi.

Življenje svetega Antona, prvi krščanski življenjepis svetnika, ki ni bil mučenec, je bilo zares izvirno delo, ki so ga hitro in pogosto posnemali. Vpliv tega dela na poznejšo krščansko hagiografijo je neizmeren. Poleg svetopisemskih zgledov za svete može, vključno z Jezusom samim, so na Atanazija verjetno vplivali tudi življenjepisi mnogih filozofov od Platona naprej. *Življenje svetega Antona* se je izkazalo za najučinkovitejše orodje pri Atanazijevem trudu za uveljavitev asketskega gibanja znotraj Cerkve. To so spoznali tudi nekateri njegovi sodobniki. Leta 380, zgolj sedem let po Atanazijevi smrti, je Gregor iz Nazianza že sestavil *enkomijs* – hvalnico v čast Atanaziju, kjer poda sledeče opazke:

Ko se je povezoval z njimi [menihi], je veliki Atanazij, tako kakor je bil posrednik in spravljevec vseh ljudi, posnemajoč Njega, ki je pomiril povsem različne elemente s svojo krvjo, spraval tudi samotarsko življenje s skupnim, ko je pokazal, da je duhovništvo filozofsko in filozofija potrebuje duhovništvo. Uskladil je oboje in ju združil v eno – tako tiho dejavnost in dejavno tihoto – na tak način, da jih je prepričal [menihe], da je stalnost ravnanja za meniha bolj značilna kot osamitev (*anachóresis*) telesa.¹⁶ (Gregor iz Nazianza, *Or.* 21.31.1–4)

Koristno je pripomniti, da je izraz »filozofsko življenje« v krščanski rabi tistega časa že postal sinonim za asketsko ali meniško življenje.

Prav tako je vredno omeniti nekaj posebnih odlomkov iz *Življenja svetega Antona*, da bi pokazali, kako je Atanazij iskal načine za vključitev meništva v življenje Cerkve. V poglavjih 46 in 47 pripoveduje, kako je Anton med Maksiminovim preganjanjem šel v Aleksandrijo, ker je želel pretrpeti svoje mučeništvo ali vsaj ponuditi pomoč ljudem po zaporih in rudnikih. Spodbujal je tiste, ki so bili poklicani k mučeništvu, in jim do konca stal ob strani. Atanazij pravi, da se je tako »zdel kot tisti, ki žaluje, ker ni bil poklican k mučeništvu, a ga je Gospod ohranjal pri življenju, da bi koristil nam in drugim, ko bi lahko mnoge učil nauka, ki se ga je bil naučil iz Svetega pisma.« Ko se je preganjanje končalo in je bil mučen tudi aleksandrijski škof Peter, Atanazij pravi, da se je »Anton

16 Prim. Brakke, *Atanasius and the Politics of Asceticism*, 14.

poslovil in se zopet umaknil v svojo celico, kjer je vsak dan trpel muke, ki mu jih je zadajala lastna vest, ter se boril v bojih vere.«¹⁷ S to preprosto potezo, da je pojem mučeništva na ravni zgodovine in duhovnosti povezal z Antonom, je Atanazij uspel pokazati, da je meniško življenje pravzaprav nadaljevanje herojske dobe in življenja mučencev. Tako je meništvo povezal z napetostmi, skozi katere je šlo krščanstvo preteklih let.

Atanazij je našel tudi drugo vlogo za menihe, ko jih je pričel posvečevati v škofe – praksa, ki je imela dolgoročne posledice za egiptovsko Cerkev. Že okoli leta 339 je Atanazij začel potrjevati izbire lokalnih skupnosti, ki so za svojega škofa izbrale meniha.¹⁸ Komaj petnajst let po tem, ko se je Pahomij ustalil v Tabenesiju, že zasledimo enega od njegovih menihov, Filona, kot škofa sto kilometrov južneje, v Tebah. Drugi, Mouis, nasledi Amonija kot škofa v Latopolisu, še dlje proti jugu. Atanazij leta 354 javno pohvali Mouisa in šest drugih menihov, ki so postali škofje, da bi prepričal meniha iz Nitrije, Drakontija, naj sprejme škofijo Hermopolis Parva. Med temi šestimi menihi je bil tudi Serapion iz Thmuisa, učenec sv. Antona in škof od leta 337. Ščasoma je ta praksa postajala vse pogostejša. V svojem *Prazničnem pismu* iz l. 368 Atanazij opaza, da je enajst novih škofov, posvečenih v tem letu, »asketov, ki živijo meniško življenje«.¹⁹

Vztrajnost Atanazijevih *Kanonov* pri življenjskem slogu škofa prikazuje željo, da bi v to službo postavljali zares brezhibne može. Do tega, da so za škofe začeli izbirati prav menihe, ne pripelje zgolj čistost, ampak celoten nabor kreposti, ki se jih pridobi z asketskim življenjem. Predvsem skrb za poznavanje Svetega pisma se je Atanaziju zdela še posebej pomemben dejavnik, ki govori v prid izbiri meniha za škofa. Meniška kultura je bila v svojem bistvu svetopisemska; svetopisemska besedila so brali, jih pomnili, pripovedovali in razlagali. To drži tako za samotarske kot za cenobitske meniške kroge.²⁰

Atanazij je spodbudil zapleten proces združevanja meniškega gibanja in ostalega dela Cerkve, kar je imelo posledice v novih in spremenjenih vlogah v Cerkvi. Čeprav na začetku 4. stoletja menihi še niso spadali med klerike, je bil kler že do časa Antonove smrti prisoten tudi po samostanih in meniških naselbinah. Še pred tem, kot smo že povedali, pa so menihe izbirali za škofe. Z vedno večjim razširjanjem meništva po vsem Egiptu, so menihi v Cerkvi privzemali vlogo, ki je soobstajala s kleriki in laiki. Mnoge so iskali kot duhovne voditelje. Samostani so postali kraj srečevanja krščanskega življenja *par excellence*; sveti kraji srečevanja med menihi, laiki, kleriki in Bogom.²¹

Menihi so svoje mesto poleg mučencev dobili tudi v ljudski pobožnosti in tako v literaturi kot tudi v resničnem življenju veljali za zgled pobožnosti. Prav tako so dobili

17 Athanasius, *The Life of Anthony and the Letter to Marcellinus*, 66.

18 Martin, *Athanasie d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle (328–373)*, 680.

19 Prav tam, 682.

20 Sheridan, »The Spiritual and Intellectual World of Early Egyptian Monasticism«, 690–699.

21 Giorda, *Monachesimo e istituzioni ecclesiastiche in Egitto: Alcuni casi di interazione e integrazione*, 143–145.

svoje mesto tudi v evaristični molitvi koptske liturgije – za patriarhi. Med imeni, ki jih omenjajo v molitvi, so: Anton, Pavel, trije Makariji, Janez Pritlikavec, Bišoi, Mojzes, Daniel, Izidor, Pahomij, Teodor, Šenuta, Besa in Pafnucij.

3 Menišтво in družba: vloga pri zdravstveni oskrbi

V zadnjem času pozornost namenjajo tudi vlogi, ki jo je v pozni antiki meništvo odigralo pri preobrazbi zdravstvene oskrbe.²² Običajna zdravstvena oskrba je bila zagotovljena ravno toliko, kot je bilo poskrbljeno za ostale osnovne potrebe, kot so obleka, zavetišče, hrana in čustvena podpora družine. Toda razen razširjene družine ni bilo družbenih struktur, ki bi zagotavljale zdravstvene usluge, kakor tudi ni bilo socialne mreže, ki bi reševala tiste, ki niso bili vključeni v določeno družinsko strukturo. Pred razvojem meništva v 4. stoletju so bili bolni preganjani in obravnavni kot izobčenci, mnogo družin pa ni imelo sredstev, da bi poskrbele zanje. Judovska in krščanska družba sta sicer zagotavljali pomoč v majhnem, nestrukturiranem obsegu. Pred razvojem meništva Cerkev ni upravljal ustanove za zdravstveno oskrbo večjega dometa.

Ravno menihova odpoved tradicionalnim družbenim vezem je vodila k razvoju zagotovljenih oskrbovalnih struktur. Meniški sistem zdravstvene oskrbe je bil močno nasprotje umanjkanju prav tega v takratni družbi. Oskrbo je zagotavljal tako svojim lastnim kot tudi bolnikom od zunaj. Obstoje večjih skupnosti je zahteval tudi razvoj družbenih struktur, kot so stavbe, kuhinje, izurjeni zdravniki in negovalci za bolne. Prav cenobitsko meništvo je odigralo ključno vlogo pri razvoju bolnišnic v pozni antiki. Socialna oskrba znotraj samostanov je postala model za to, kar bo proti koncu 4. stoletja postala bolnišnica. Bolnišnico lahko kot »institucionalno razširitev meniške zdravstvene oskrbe«²³ razumemo prav od poznega 4. stoletja naprej, ko je nadzor nad meništvom prešel pod cerkveno hierarhijo.

Posledica meniškega dojemanja zdravstvene oskrbe je predvsem spremenjen odnos do bolnih in njihove vloge v družbi. Meniški voditelji spodbujajo svoje podrejene, naj skrbijo za bolne in naj jih ne krivijo za njihovo bolezen, ali jim pripisujejo krivde za njihovo stanje. Bolezen je bila tako destigmatizirana, bolne pa so obravnavali s sočutjem. Crislip zaključuje:

Meništvo poznoantičnemu in srednjeveškemu svetu ni zapustilo le popolnoma nove družbene organizacije, ampak tudi popolnoma novo ustanovo za oskrbo bolnih in

22 Glej Crislip, ki v svoji knjigi (kot v naslednji opombi) prinaša pomemben prispevek k razumevanju družbene vloge in dolgoročnih učinkov meništva.

23 Crislip, *From Monastery to Hospital: Christian Monasticism and the Transformation of Health Care in Late Antiquity*, 100.

pomoči potrebnih v družbi. Organizacijski geniji med meniškimi voditelji, kot sta bila Pahomij in Bazilij, so prek samostanske organiziranosti učinkovito preobrazili antični sistem zdravstvene oskrbe, ne samo s spremembo dostopnosti in lokacije zdravstvene oskrbe, ampak tudi na širšem področju, z zagotavljanjem novih možnosti družbene interakcije med bolnimi in zdravimi, s čimer so kot prvi vzpostavili ustanovo, v kateri so bolni dobili brezplačno, strokovno, sočutno oskrbo brez stigmatizacije.²⁴

4 Menišтво in pisna kultura

Osrednjo vlogo Svetega pisma v zgodnji meniški duhovnosti smo že omenili, s stalno prisotnostjo navedkov in aluzij, ki prevevajo zgodnjo meniško književnost, pa bi se jo dalo zlahka tudi ponazoriti. Navkljub občasnim izjavam, ki morda nekoliko zmanjšujejo pomen branja Svetega pisma, je bilo meništvo utemeljeno na bralni kulturi in jo kot tako tudi ustvarjalo, tako na zasebni ravni kot tudi pri javnih liturgičnih srečanjih. To je torej vodilo k ustvarjanju in razširjanju knjig, ne le Svetega pisma, temveč vsega pisanja, ki bi lahko bilo uporabno pri razumevanju le-tega. Zato so si večji samostani kmalu oskrbeli knjižnice.

Kultura grško-rimskega in zgodnjekrščanskega Egipta je bila dvojezična, čeprav je večina prebivalstva govorila le svoj, izvorni egipčanski jezik. Do 4. stoletja je bil Egipt že več kot petsto let pod grško, nato pa pod rimsko oblastjo, za glavni administrativni jezik je veljala grščina. To je pripomoglo k precejšnjemu številu dvojezičnih govorcev. Krščanstvo se je najprej širilo med grško govorečim prebivalstvom Aleksandrije in drugih večjih mest, nato pa tudi med koptsko govorečimi. Ko je število kristjanov v 4. stoletju med slednjimi naraščalo, posebej v samostanih, sta se pokazali potreba in želja po prevodih mnogih krščanskih del, izvorno pisanih v grščini, v koptski jezik. Tako so pripravili prevode mnogih grških pisateljev, kot so Meliton Sardski, Atanazij, Bazilij Veliki in Gregor iz Nazianza. Prevedli so tudi mnogo apokrifnih spisov, nekatere pa tudi na novo ustvarili v koptskem jeziku.

Večina koptske književnosti se je razvila v kontekstu meništva. V tem kontekstu so nastali življenjepisi uglednih meniških voditeljev, kot so Pahomij, Teodor, Horsiezij, Šenuta in drugi meniški svetniki, pa tudi meniška pravila. Večina homiletične književnosti je ravno tako plod dela v samostanih. Do konca 6. stoletja, tj. tri stoletja po začetku meniškega gibanja, je obstajala nemajhna količina literature v sahidski koptščini, dialektu, ki je postal knjižni jezik in ga je uporabljal ves krščanski Egipt. Pozneje, po arabski osvojitvi Egipta sredi 7. stoletja, je bolj prišlo v rabo bohairsko narečje, prav tako kot knjižni in pozneje tudi cerkveni jezik koptske Cerkve, s podobno vlogo, kakršno je imela latinščina v zahodni Cerkvi. Na žalost je vsaj 90 odstotkov književnosti, ki je nekoč

24 Prav tam, 142.

obstajala v koptskem jeziku, izgubljene, ali pa jo poznamo zgolj po fragmentih; nekatera dela so se ohranila v arabskem prevodu. Glavni vzrok za to je bilo uničenje mnogih samostanov in njihovih knjižnic.

5 Menišтво po arabski osvojitvi Egipta

Po arabski osvojitvi Egipta in v posledični postopni islamizaciji družbe se je vloga menišťa v koptski civilizaciji seveda znatno spremenila. Samostani so še naprej »zagotavljali« škofe, v časih preganjanj pa so zanje kot tudi za patriarhe predstavljali zatočišče. Mnogi so še naprej ostali središča ljudske pobožnosti, na primer Deir al-Muharak, ki se nahaja v Zgornjem Egiptu na kraju, kjer je našla zatočišče tudi sveta družina. Prav tako so postali tudi središča, kjer sta se ohranjala jezik in literatura ter so se prepisovale knjige. Velikokrat se zasluge za obstanek krščanstva v Egiptu pripisujejo ravno obstoju samostanov. Ko občudujemo njihov velik prispevek k družbi, kulturi in Cerkvi v Egiptu, pa ne smemo pozabiti, da je njihova prvotna motivacija bila in ostaja verskega značaja: iskanje Boga.

Prevedla Jan Dominik Bogataj, OFM, in Janko Potisek

Bibliografija

- Athanasius. *The Life of Anthony and the Letter to Marcellinus*. Prevedel Robert C. Gregg. New York: Paulist Press, 1980.
- Brakke, D. *Athanasius and the Politics of Asceticism*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Crislip, A. *From Monastery to Hospital: Christian Monasticism and the Transformation of Health Care in Late Antiquity*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005.
- Giorda, M. *Monachesimo e istituzioni ecclesiastiche in Egitto: Alcuni casi di interazione e integrazione*. Bologna: Edizioni Dehoniane, 2010.
- Judge, E. A. »The Earliest Use of Monachos for 'Monk' (P. Coll. Youtie 77) and the Origins of Monasticism«. *Jahrbuch für Antike und Christentum* 20 (1977): 72–89.
- Kahle, P. *Coptic Texts from Deir El-Bala'iza in Upper-Egypt*. London: Oxford University Press, 1954.
- Martin, A. *Athanasie d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle (328–373)*. Rim: École française de Rome, 1996.
- Sheridan, M. »The Spiritual and Intellectual World of Early Egyptian Monasticism«. *Coptica* 1 (2002): 2–51.

- Stark, R. *For the Glory of God: How Monotheism Led to Reformation, Science, Witch-Hunts and the End of Slavery*. Princeton: Princeton University Press, 2003.
- Timm, S. »Das christlich-koptische Ägypten in arabischer Zeit: eine Sammlung christlicher Stätten in Ägypten in arabischer Zeit, unter Ausschluss von Alexandria, Kairo, des Apa-Mena-Klosters (Der Abu Mina), der Sketis (Wadi n-Natrun) und der Sinai-Region«. V: *Beihfte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 41/16 (A–Z), Reihe B, Geisteswissenschaften*, 92. Wiesbaden: L. Reichert, 1984.
- Veilleux, A. *Pachomian Koninia: First Greek Life of Pachomius*. Kalamazoo, MI: Cistercian Publications, 1982.
- Wipszycka, E. »Moines et communautés monastiques en Égypte (IVe–VIIIe siècles)«. *The Journal of Juristic Papyrology Supplement 11* (2009): 567–612.